

TAUKIKILAGA O NA FAKAMAUMAUGA O NA KĀIGA MA NA TINO TAUTOKATAHI

Tāmaki
Paenga Hira
Auckland
War Memorial
Museum

Ko na fakamaumauga o na kāiga ko he vaega ia o te tatou talaaga. E kitatou maua mai ai te tatou fakahinomaga ma kitatou iloa ai foki te mea na omamai ai kitatou ma pe ko ai foki koe. Ko na fakamaumauga e aofia ai na ata, tuhi ata, tuhi, ma na pepa e tāua. Ko te gefefaiakiga ma te teuga ona koloa ienei a te kāiga e iloa ai pe fia te leva e mafai ai ke teu. Ko na lapatakiga ienei e fehoahoani atu ke mafai ke teu mataloa ai na fakamaumauga a na kāiga ke mafai e na tupulaga e fai mai ke kilatou maua.

KO HE ATA FAKAHOLOPITO MAI TE PACIFIC ISLANDS
EDUCATION RESOURCE CENTRE (PIERC) I NA ATA TEU MA
TE PULEHILI MUAMUA O TE PIERC DIRECTOR LE MAMEA
TAULAPAPA SEFULU IOANE CIRCA 1970S.

Ni mea vehea te ono āfaina ai na fakamaumauga a te matou kāiga?

Ko te lahiga ona fakamaumauga a na kāiga ma na tino tautokahi e fai ini mea fakatenatula (vavae, lakau, lau (flax), paku, gelatine etc). E kamata kino gofie kafai kua leva ma mataloa te teuga. Ko kinei e fakamalamalama atu ai e kimatou na mea e mafai ke fakokino ai a koutou fakamaumauga ma na auala e mafai ke puipui ai.

Fefaiakiga:

E mafai ke kino gofie kafai e hona fai te fefaiakiga ma e ono gahae, manuminumi, kino te fakavaka ona tuhi, pe taketake na ata. Ko na lolo i o tatou tino e hikitia ki luga ona mea ienei ite taimi e tagofia ai, e fai ma auala e pipiki ai te kelekele ki luga o nā pepa ma togoia ai na ata.

Heā tau mea e mafai ke fai: Kafai e tagofia na fakamaumauga etatau ke fai ma te fakaeteete ke nahe pa ki he tulaga e kino ai. Fakamautinoa ko o lima e māmā ma mamago kafai koe e tago ki ei ma taumafai oi fai ni ō atigilima kafai koe e tago kina ata pe ko na ata ko heki faiā (negatives). Ko koe na he tago ki luga o te ata kafai e hēai ni o atigilima, kae tago ki na autafa o te ata.

Tatala mālie na tuhi ke nahe taketake na ivivi ona tuhi ma fakaaogā to lima pe he lalago ke fakateke ki ei na tuhi e mukamuka ma tatala ke kalava ite 90°-120° fakatulimanu

Malama:

E kino gofie lele ite malama na lihohi e fai ai a koutou fakamaumauga, kae maihe lava te malama e maua mai te ultra-violet (UV). Ko te malama tenei o te UV e lahi maua mai ite la, kae ko na itukāiga matāuila e lanulanu ma na tahi itukāiga e taku ko

na matāuila halogen, e mafai te malama e hau ai ke kino ai foki na fakamaumauga ienei. Ko te malama e matafi ai te vai ote peni vena ma na togo, ma e fakokino ai foki te lanu o te pepa.

Heā ta koe e mafai ke fai: Teu na koloa ienei i loto o he puha kafai e hē fakaaogagia, kae ke puipui mai ai mai te malama. Fakatū ihe koga e malutū i loto ona potu ke nahe huhulu hako mai kie i te malama o te la. Toho na pupuni ma na pola ke fakataigole ai te malama e ulu mai ki loto. Fakaaogā na matāuila e taku ni LED auā e hē lahi he UV e hau ai. Fakaaogā foki na tioata- ona- fakavaka- ata, na pepa e fakapouli ai na famalama, pe ko ni matāuila e fakamāmā ai te malama o te UV.

Tau ma te vevela:

E āfaina na fakamaumauga e teu inā huiga ote tau vevela ma te hūhū o te ea. E lahi te āfainaga o ienei vaega kafai e lahi te huiga ote tau ite fanoga ote taimi. Ko na lihohi ienei e olo e fefete ma fuaefia ma toe mīmīgi ini vaitaimi kehekehe, e mafua mai ai te taketake, gahae pe kua he gatahi.

Ko te lahiga ona kogafenua o Aotearoa e maulugia lele te tulaga e hūhū ai te latou tau, e ova i te 65%. E fakalahi ai te tulaga e ola ai te limu e āfaina ai o tatou ola mālōlō, vena foki ona fakaititia ai te taimi e mafai ke teu ai a tatou fakamaumauga.

Heā ta koe e mafai ke fai: Ko te teu o au koloa ienei ihe potu e hē fakaaogā pe ko loto o he kapoti makeke, ma feoolo te mafanafana ma te hūhū o te ea, ka fakataigole ai te āfanaiga e ono pa ki ei. E hilu atu kafai e malū, ko te tumau o te tulaga e iei ai te malū ko te ki ia. Na he tukua ina kogafenua e faigofie ai ona tahuhihi te tulaga o te ea ma e lahi ai foki te hūhū e ono maua ai, e veia ko na fogāfale pito ki lalo lele o he fale, na faletakele, umukuka, na potu i luga o te fakaalo ote fale, ma na faletavale. Nahe tukua na puha e teu ai ki luga o te folia pe kote foloa, ma fakamamao kehe mai na hita, na koga e iei ai na paipa vai, pe ko na fahē o falo.

Fakaaogā he dehumidifier (kae tapuni na famalama ote potu), pe tatala na famalama ma fakaaogā he ili ke fakafano ai te ea i loto o te potu. Ko na mea e mīmīti ai te hūhū ite ea e tuku i loto o na kapoti ma na puha e teu ai, e fehoahoani ke taofe te tulaga ote hūhū ote ea ki lalo ote 60%. Mafaufau ke fakatau hau tamā hygrometer ke fua ai te tulaga o te hūhū o te ea i loto o he potu.

Pefu ma te kelekele:

E mafai e te kelekele ma te pefu ke makohikohi ai ia luga o he mea e veia na fai ihe hanipepa, kafai e

KE MĀMĀ O LIMA KAFAI KOE E TAGO OI ILOILO MA KIKILA PE IEI NI MEA KUA KINO I NA FAKAMAUMAUGA MA NA ATA KUA LEVA A TO KĀIGA

pefua ia luga ona fakamaumauga. E ono punefua ai foki auā ko te pefu e ia fakatupua te hūhū.

Heā ta koe e mafai ke fai: Fakamakeke oi fai ma hiaki au fakamaumauga pe iei he pefu pe kua punefua foki. Tafitafi kehe na tamā pefu e iei ihe palahi laumalū. Tatao ke nahe pefua ia luga ma fakaaogā ni atigilima pe fakamautinoa ko o lima e māmā kafai e tagofia e koe.

Na meaola:

E lahi na meaola e latou mafaiia oi fakokino au fakamaumauga, fakatahi ai na meaola ona kie, silverfish, na borer beetles, dermestid beetles, ma nā kimoa. Ko nā kimoa e kai e kilatou na pepa, ko na silverfish ma na kutu ona tuhi e kai e kilatou ia luga ma kai foki e kilatou ia loto ona tuhi.

Heā ta koe e mafai ke fai: Fakamakeke oi fai ma hiaki ka ko heki āfaina lahi au fakamaumauga mai na meaola ienei kae ko heki kino lahi. Fai fakalelei ke mautinoa e mamago te mea e teu ai. Fakamamao kehe na meakai ma na vai inu mai ite mea e teu ai na fakamaumauga. Hakili ho fehoahoani kafai kua kimoā lahi te koga e teu ai.

Ko na fakamaumauga e hē lelei ke teu mataloa:

Ko ietahi mea e hē tatau ke fai ma mea e teu mataloa ai ni fakamaumauga auā e he lelei te tulaga na gaohi ai, e pala gofie.

- Ko te lahiga ona mea e fai ai na pepa (ko na puheapea kekena, nuihipepa, ma nā pepa e mafai ke toe fakaaogā e veia kona pepa e fai ai na kraft pe ko na pepa e lolomi ai na mea (printer paper) e kino gofie lele ma e fanofano lava kua kitea te togoia ma te mukamuka onā pepa..
- Ko na mea lakau e togia gofie ma e mukamuka foki
- Ko na pine tamau pepa ma na kilipi e fano lava e palatokia ma e fakamukamuka ai foki na mea e gaohi ai na vaega e fai ki ei na fakamaumauga
- Ko na meafakapipiki, kelū, pakumemiki, Blu Tack®, na pepa Post-it®, na maneta e fakapipiki ai na ata ina tuhi (albums) e fakokino ma fakatogoa ai ma e he mafai ke titina kehe pe fai ki ei he faiga ke toe lelei ai
- E iei na tagapepa e teu ai na fakamaumauga e mafai e kilatou oí fakokino, e veia ko na PVC, na tagapepa lanulanu, ma na tagapepa mākeketū (cellulose acetate)
- Ko na tagapepa ieia e afifi katoa ai na pepa/ pe ko ni pepa e fakapipiki kafai e fakaaogā te mahini e taku ko te Laminator. Ko ietahi tagapepa e mimigi ma maua mai ai he vailakau e ia fakokino, ko ietahi e itūkāiga e gogolo ai te togo. Ko te faiga tenei (lamination) e hē mafai ke toe fakafoki na mea kua afi kite tulaga na iei ai muamua.

Heā ta koe e mafai ke fai: Hui na mea ienei ki ni itukāiga-e lelei atu te tulaga e iei. Na he fakaaogā te laminator mo na pepa e hili atu tona tāua.

E vehea ona ko teua fakalelei na fakamaumauga a te matou kāiga?

Ko te teu o na pepa fakamaumauga ki nā puha e puipuia ai mai na vaega fakatenatula e ono āfaina ai. Ko na itukāiga auala e tākua i lalo e fehoahoani atu kite fakaloaloaga o te tulaga e mafai ai iēnei fakamaumauga a te kāiga ke teu mataloa.

Fakatau ni mea lelei ke teu ai

Ko na mea e teu ai ni mea e taku ni 'mea lelei e veia ko na mea e teu ai na mea ina fale mataaga, e leva foki te tulaga e mataloa ai na mea kafai e teu i loto ma e hē pala, ko na fakamatalaga ienei e ono fakahēhē ai na tino. Kikila ma mulimuli kina fakamatalaga ienei kafai e filifili ni au mea teu kope:

- Kikila mo nā pepa e lelei e maula uma ai na fakakupuga ienei 'Acid-free' & 'lignin-free'.
- Ko na pepa e hili atu ona lelei ko na pepa e '100% te vavae na fai ai' pe ko na 'alpha cellulose e 100%' na fai ai.
- Ko te uiga o te 'Unbuffered' e heki iei ni vailakau na fakaopoopo ki ei. Ko na mamanu ma na peleni e tatau ke teu ini mea e heki fakaopoopo ki ei ni vailakau kae ke puipui ai ke na he matafi ai te lanu moana.
- Kikila ki ni mea kua pahia te Photographic Activity Test (PAT) ke teu ai na ata.

• Ko ite itukāiga tagapepa e takua ni 'Inert' e veia ko na polyester, polypropylene ma te polyethylene e lelei. Ko te PVC (polyvinyl chloride) e hē te tagapepa makeke. Fakamamao kehe mai nā tagapepa e i loto ai te PVC, e tuha pe fakailoga 'archival' pe 'talafeagai ma hefe mo na mea e teu - archive-safe'.

KO TE FAKA AOGĀ O NA MEA E PITO HILI ONA LELEI KE TEU AI NA MEA TĀUA A TE KOUTOU KĀIGA, E MAUTINOA AI E PUIPUIA LELEI

Na takiala mo te teuga

- Tuku fakatahi na mea e tali tutuha. E hē lelei kafai e milo fakatahi na ata ma na pepa e iei ai na tuhituhiga auā e kamata matafi ai te lanu ma kamata foki oi fakokino te tulaga o ienei mea. Ko na nuhipepa e hili atu te hē lelei ma lahi ai foki te vailakau e iei. Fai ni kopī ki luga oni pepa e hēai he acid mo na tuhituhiga muamua (original). Hala fai ni kopī na ilō te kemo ake kua kino na fakamaumauga muamua na fai.
- Ko na puha e teu ai a koutou mea tāua ienei e tatau ke fetaui lelei te fuaefa ma te loloto kina vaega e teu, ma e tatau foki ke hēai ai he acid. E kino kafai e fuaefa na puha, e gaoi ai na mea, e kino foki kafai e taigogole na puha auā e fifta ai te tulaga e nofo ai na mea pe ko na pepa i loto ma manuminumi ai, gahae pe pipiki fakatahi. Ko na puha pepa, na puha o na hevae ma na puha e fai ite vailakau e i loto ai te acid. E mafai ke kē fakaaogā kae pale i ni pepa e hēai ai he acid vena ma na pepa "buffered" pe heki iei ni vailakau na fakaopoopo kiei ma fai ma tahuihui i tauhaga takitahi.

- Ko na pepa e kino gofie kafai e fetufetu. Teu fakamafolafola na tuhituhiga pe fakaaogā ni nai fetufetuga. Ko na mea lalahi e veia ko na fafanu e mafai ke fefetu ma teu i loto oni fagu loloa e hēai he acid na fai ai.
- Filifili na faila na i lō na teutuhi ke fakaititia ai te tulaga e ono fakokino ai na pito ma na tulimanu.
- Kafai ko au mea teu i luga o ni fata lakau, pale pe takai na fata ke nahe iei he acid e ulu ki loto o na pepa mai te lakau e fai ai na fata.
- Filifili na taga e mafai ke fafafai ki loto na ata pe ko ni komiti ke fakatu ai. Ka na he fakaaogā ni maneta pe ko na fakavaka e fakapipiki pe ko na api foki e fakapipiki ki loto na ata.
- Fakaaogā he penitala 4B ke fakailoga ai na tuhituhiga ma na ata na i lō na peni ma na māka, auā e makomakoma ai ma gogolo ai foki te togo. Fakailoga kina pito ona ata ka na he tuhia pe fakailoga ia lototonu. Kafai ko au atu e tuku ki loto ohe tuhi ata pe he api, tuhi kite pepa i tafa o te ata ka na he tuhia ki luga o te ata.

TEU MA TUKU FAKATAHI NA MEA E TUTUHA

TATALA NA TUHI KUA MUKAMUKA KE TĀTIA I TE 90°- 120° TIKELĪ

TUHI KI LALO NA FAKAMATALAGA TĀUA (E VĒIA KO NA IGOA, NA KOGA, NA AHŌ KI TUA O NA ATA MA NA PEPA KE MATEA GOFIE AI.

KO NA PEPA E IEI AI NA TAGA E MAFAI KE TEU AI NA TAMĀ ATA MA NA PEPA O NA ATA PUKE E HEKI LOLOMIA (NEGATIVES).

TAOFI FAKALELEI I NA PITO NA TAMĀ ATA MA NA PEPA ONA ATA PUKE E HEKI LOLOMIA (NEGATIVES)

Teuga o na tuhi ma na tuhi ata

Fakatu hako ki luga na mea ienei kafai e fakaaliali. Ko te fakateke pe fakatu fakaheitu na tuhi e ono afaina ai na iviivi ona tuhi. Ko na tuhi lalahi e tatau ke faka kalava. Fakamakeke oi tafatifi kehe te pefu i luga ona tuhi kafai e teu tumau venei i luga ona fata ke nahe tutupu ai ni punefua i luga ona tuhi.

U na ivi o na tuhi ma na tuhi ata pe faka kalava kafai e teu i loto o ni puha. Fakaaogā na lipine e fai ite filo ke nonoa ai na tuhi pe ko na tuhi kafai kua gahaehae, ke taofi ai. Na he fakaaogā ni paku memeki – auā e fakapala ai na tuhi ma togoia ai foki.

Teuga ona ata, ata tifaga, pe ko na kopī ona ata puke ko heki lolomia (negatives).

E kino gofie lele na mea e fai ai na mea tau ata puke. Ko te auala ke mataloa ma lelei pea te tulaga e iei ai, ko te teu ihe mea e mālū, pouli, mamago ma hēai ai foki he pefu. Ko na pepa ma na resin-coated pepa ma na ata puke:

- Ko na ata e hēai he lanu iei e mataloa te taimi e teu ai (100+ tauhaga)
- Ko na ata e lanulanu, na kopī onā ata puke ko heki lolomia, ko na ata tifaga e kamata matafi i loto o te 20 tauhaga ona ko na togo e fakalanu ai. Teu ihe koga e mālū/pe mālūlū, kafai e mafai.
- Ko na ata tifaga ma na kopī ona ata puke ko heki lolomia e tolu ia itukāiga tagapepa e fai ai:
 - Nitrate file (1889-1951) na fai faka kie ma e 35mm mo na ata puke pe ko na ata tifaga. E mūmū gofie ma e fakapokepoke kafai e hē teu fakaleleia. E hau ai te nitric acid kafai e kamata oi pala.
 - Cellulose acetate film (1925- kite taimi nei) e vase kino gofie lele kafai e tuku ihe koga e vevela. E mimigi ite taimi kua kamata ai oī pala ma e hau ai foki te acetic acid. E tākua tenei vaega ko te 'vinegar syndrome' auā e tali ve ko te manogi o te vinika.
 - Polyester film (1925-kite taimi nei) e mākeke lele. Kafai e kē hogitia he manogi pe ko na film kua mimigi, e tāua lele te teu kehekehe na itukāiga film auā e āfaina ai au tahī fakamaumauga. Kafai e ke iloa e iei ni nitrate film pe ko he degrading acetate i au mea e teu, hakili fehoahoano ke fakamautinoa ai tenei tulaga ma ke haogalēmu ai foki te teuga o au mea.

TEU FAKATAHI NA TAMĀ MEA I LOTO O NI ATO E HĒAI HE VAI KONA (ACID) KAE KO HEKI TUKUA KI LOTO O NA PUHA E HĒAI AI HE VAI KONA (ACID) I EI

E fakaaliali veheā e au na fakamaumauga a te matou kāiga ihe auala e haogalemu?

He mea manaia kafai e fakaaliali na ata ma na tuhituhiga a te koutou kāiga. He auala galī ke manatua ai na tuaā kua momoe atu. Kae ko te fakalavelave, e kino gofie ai foki. Tautau fakamaulauga na kopī ka na he tautaua na kopī muamua, kae teu na pepa ienei ke puipui ai ke na he vase kino. Kafai koe e fofou ke fai e he tino e agavaka ite fakavakaga ona ata, lea kīte tino tena e ia faiā ke fakaaogā na pepa e fakapitao mo te fakalevaga o te teuga o ienei mea. E taugatā malie, kae e puipua ai au koa ienei ke mataloa. Fakamautinoa ko koe e fehili kīte tino e fakavaka e ia pe fakapipiki veheā au mea ki loto o te fakavaka. Na he fakaaogā na mea fakapipiki pe ko na mea e fakatūtū ai na mea e pito hilī atu ona tāua. Fakaaogā na kopītē teu ai na atā, pe ko na mea fakapipiki e mafai ke ū ia fafo ki loto. Fakamautinoa e lava te avanoa ite vā ona mea e fakaaliali ke lahi ai te ea e latou maua, hōhō mai na tuhi i luga ona fatatuhi ki mua ona fata, fakaaogā na fakavaka ke teu ai na atā, ma fakamāmao kehe mai na kopiti ma te folo o te fale. Fakamakeke oi holo kehe te pefu mai luga ona mea a koe e fakaaliali.

Teuga ona vaega tau media (e iei ai na VHS, CDs, DVDs, HDD):

Ko na papehe, na kaheti pe ko ni lipine ma na mahini e mafai ke teu ai na fakamaumauga, e taku ni media e maua ai te maneta, e hē mataloa, e nof mai te 10-30 tauhaga te leva e mafai ai ke teu. E hē tatau ke teu tafapili kina microwaves, tv, mahini komipiuta, pe ko ni ietahi vaega e ono maua ite maneta. Fakatūtū na lipine kafai e teu, vili lele ke pa kīte fakaikuga o te lipine, ma toe vili kīte kamataga ite taki lima tauhaga.

Na he gagaua pe tago foki koe ki luga ona mea ienei e veia ko na cd etc...

E TEU VEHEA NA FAKAMAUMAUGA A TE MATOU KĀIGA KI LUGA O NA MAHINI?

Io! He auala lelei te fai ona fakamaumauga a te koutou kāiga ki luga o he mahini ke puipui ma fakafaigofie ai foki ke maua. Kikila ki te DigitalNZ ma na lihohi i lalo pe fakataunuku vehea te faiga o ienei talaaga o te kāiga vena ma te whakapapa ke teu ki loto o na mahini.

Ko fea te mafai ke fakatau mai ai ni aku mea?

Ko na mea e lelei lahi mot e teuga o au mea e mahani maua ina falekoloa e fakatau ai na mea tau tuhi at a ma na mea taulima, na tuhi e fakapipiki ki ei na ata pe ko hō he mea, ma na mea tau peni, penitala, pepa api etc... Ko na kamupani ienei i Niuhila e hapalai mai ai na vaega ienei e fakapitoa mo teuga o na mea totino ienei a na kāiga:

Conservation Supplies Ltd

Website: www.conservationsupplies.co.nz
Email: info@conservationsupplies.co.nz
Phone: 06 211 3991

Port Nicholson Packaging Ltd

Website: www.pnp.co.nz
Email: sales@pnp.co.nz
Phone: 04 568 5018

Triptych Ltd

Website: www.triptych.co.nz
Email: info@triptych.co.nz
Phone: 06 378 6616

Ko fea te ko maua ai he fehahoani fakapitoa?

Fakafehokotaki te Fale Mataaga o Aukilani pe ko te Ofiha o te National Preservation mo ni ietahi fakatalaga kite taukilaga o ā koutou fakamaumauga faka kāiga

Auckland Museum

Email: info@aucklandmuseum.com

National Preservation Office, Wellington

Email: preservation@dia.govt.nz

Kafai kua kitea he vaega mo au mea e teu kua tau kino, ko koe na tago oi taumafai ke toe fai ke lelei. Ko na tuluiga pe ko na togafitiga e fai e te Conservation e fakaloaloa ai te mataloa o ienei vaega kua tau pala. Kikila ifo kite uepehaite tenei www.nzccm.org.nz a te New Zealand Conservators of Cultural Materials Pu Manaaki Kahurangi, ke maua he Conservator e tafapili atu kia te koe.

MO NI IETAHİ LIHOHI:

National Library of New Zealand

www.natlib.govt.nz/collections/caring-for-your-collections

Ko te lihohi tenei e maua ai na lapatakiga agai kite taukilaga fakalelei ma te teuga ona koa tāua a koutou, na ata (artwork), ma na vaega e teu i luga ona mahini (digital).

DigitalNZ

www.digitalnz.org/make-it-digital/creating-digital-content/digitising-family-history-and-whakapapa

E tuku atu e te DigitalNZ na lapatakiga pe ko na takiala ki te tulaga e ke mafai aoi teu na fakamaumauga i loto ona mahini (digital) a to kāiga ite fale.

National Services Te Paerangi

www.tepapa.govt.nz/learn

E ie na lapatakiga e tuku atu e Te Papa Tongarewa agai kina mea faka akanuku a na kaiga, nuku ma na iwi, vena ma ietahi fale mataaga i Aotearoa Niuhila.

Ko te lihohi tenei na lagolagomia lahi e te Tennyson Charitable Trust ma te Centre for Pacific Languages.

Tennyson.
Charitable Trust
Managed by Public Trust

Centre for
Pacific Languages

Kikila ifo kite eupehaite a te Fale Mataaga o Aukilani mo he lihi ona lihohi e maua i luga o te neti: www.aucklandmuseum.com/discover/care

© Auckland War Memorial Museum
Tāmaki Paenga Hira. CC-BY 4.0

FAI HAU GALUEGA KE TEU FAKALEEI AI NA KOLOA TĀUA
A TO KAIGA, KE PUIPUI AI MA FAKA MATALOA AI IENEI KOA
MO NA TAUHAGA E HAU.